

Βιβλικές προϋποθέσεις αντιμετώπισης του οικολογικού προβλήματος

ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ*

Όταν επιχειρεί κανείς να προσεγγίσει ένα σύγχρονο πρόβλημα, όπως το οικολογικό, με βάση τις αρχές που προκύπτουν από κάποια κείμενα που απέχουν τουλάχιστον δύο χιλιετίες από την εμφάνιση του προβλήματος αυτού, είναι απαραίτητο από τη μία μεριά να αιτιολογήσει το έγγραφο του και από την άλλη να καθορίσει σαφώς τη μέθοδο που θα ακολουθήσει.

Οι προϋποθέσεις της μελέτης

Πρίν, λοιπόν, από οτιδήποτε άλλο, θα πρέπει να διερευνηθεί αν η *Βίβλος* θα μπορούσε να προσφέρει κάποια λύση στο οικολογικό πρόβλημα, εφόσον είναι προφανές ότι κανείς από τους συγγραφείς των διαφόρων βιβλίων της δεν γνώριζε, ούτε μπορούσε να φανταστεί, το πρόβλημα αυτό. Περιβαλλοντικές καταστροφές και οικονομικές κρίσεις που κατά καιρούς προκαλούνταν από την ανθρώπινη απληστία δεν ήταν ασφαλώς άγνωστες κατά τους βιβλικούς χρόνους, ποτέ όμως δεν έφτασαν ούτε κατά το ελάχιστο τις σύγχρονες διαστάσεις, καθώς ποτέ άλλοτε η αύξηση του πληθυσμού της γης και η ανάπτυξη της τεχνολογίας δεν ανήλθε στα σημερινά επίπεδα. Στόχος, επομένως, της μελέτης αυτής δεν μπορεί να είναι η αναζήτηση έτοιμων λύσεων από τη *Βίβλο* για το συγκεκριμένο πρόβλημα, αλλά η συζήτηση των προϋποθέσεων αντιμετώπισής του με βάση τη βιβλική αντίληψη για την εμφάνιση του κακού στον κόσμο, μία μορφή, άλλωστε, του οποίου κακού συνιστά και η οικολογική κρίση. Η ανάγκη αναδρομής στη *Βίβλο* στηρίζεται στην παραδοχή ότι το βιβλίο αυτό επέδρασε περισσότερο από οτιδήποτε άλλο στη διαμόρφωση αυτού που ονομάζεται σύγχρονος δυτικός πολιτισμός. Εφόσον όμως ο σύγχρονος δυτικός πολιτισμός που

---

* Ο Μιλτιάδης Κωνσταντίνου είναι Κοσμήτωρ της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

γέννησε το οικολογικό πρόβλημα γεννήθηκε από τη συνάντηση της ελληνικής Φιλοσοφίας με την εβραϊκή *Βίβλο*, μία αναδρομή στις πηγές του μπορεί να βοηθήσει στον καθορισμό των προϋποθέσεων αντιμετώπισης του προβλήματος.

Ἄν ἡ Φιλοσοφία ἄρχισε με τὴν προσπάθεια τοῦ Θαλῆ ἀπὸ τὴ Μίλητο νὰ ἐξηγήσει τὴν προέλευση τῶν ὄντων ἀπὸ τὸ νερό, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θεμελίωσε τὴν ἰδέα ὅτι τὰ πάντα προέρχονται ἀπὸ ἓνα ἀρχικὸ αἰώνιο καὶ ἄχρονο στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο συνεχῶς μεταβάλλεται σὲ διάφορα στοιχεῖα, εἶναι ὁ δεῦτερος τῆς σχολῆς τῆς Μιλήτου, ὁ Ἀναξίμανδρος. Ἔτσι, ἡ προβληματικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ προσανατολιστεῖ πρὸς τὴ φύση, τὴν οὐσία ποὺ παραμένει σταθερή. Ἡ προβληματικὴ αὐτὴ ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ φύση, ἐπηρέασε τόσο ἔντονα τὴν παραπέρα ἐννοιολογικὴ ἐξέλιξη, ὥστε τὸ χρονικὸ γίνεσθαι ἀντιμετωπιζόταν ὡς κάτι δευτερεύον, ποὺ καθαυτὸ δὲν ἄξιζε νὰ συγκεντρώσει τὸ μεταφυσικὸ ἐνδιαφέρον. Ὅχι μόνον τὸν ἀτομικὰ καθορισμένο ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸ ἀνθρώπινο γένος, μετὰ τις τύχες, τις πράξεις καὶ τὰ παθήματά του, ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη τὸ θεωροῦσε τυπικὰ ἓνα ἐπεισόδιο μόνον, ἓνα ἰδιαίτερο παροδικὸ πλάσμα στὴν ἐπαναλαμβανόμενη μετὰ τοὺς ἴδιους πάντοτε νόμους κοσμικὴ διαδικασία¹. Βασικὴ ἰδέα τοῦ Ἀναξίμανδρου ἦταν ὅτι τὰ διάφορα στοιχεῖα, νοοῦμενα ὡς θεοί, προσπαθοῦν ἀδιάλειπτα νὰ ἐπεκτείνουν τὴν κυριαρχία τους, ἀλλὰ ὑπάρχει ἓνα εἶδος ἀναγκαιότητας, ἓνα εἶδος φυσικοῦ νόμου ποὺ συνεχῶς ἀποκαθιστᾷ τὴν ἰσορροπία. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ τῆς “δικαιοσύνης” -τῆς μὴ ὑπέρβασης καθορισμένων ὁρίων- ἦταν μία ἀπὸ τις βαθύτερες ἑλληνικὲς πεποιθήσεις. Οἱ θεοὶ ὑπόκειντο στὴ δικαιοσύνη ἀκριβῶς ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀνώτατη ἐξουσία δὲν ἦταν καθεαυτὴν προσωπικὴ, δὲν ἦταν ἓνας ἀνώτατος θεός².

Ἴσως αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ ἑλληνικὴ Φιλοσοφία οὐδέποτε κατηγορήθηκε ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τοῦ οικολογικοῦ κινήματος ὡς ὑπεύθυνη γιὰ τὴν οικολογικὴ κρίση. Ἀντίθετα, στὴ *Βίβλο* ἐμφανίζεται ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς νὰ παροτρύνει τοὺς ἄνθρώπους σὲ κυριαρχία ἐπὶ τῆς φύσης καὶ ἡ Ἐκκλησία κατηγορήθηκε συχνὰ ὅτι, προβάλλοντας τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἄνθρώπους κατὰ τὴ δημιουργία “πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς” (Γεν 1:28), ὀδήγη-

1. WINDELBAND W. - HEIMSOETH H., *Ἐγχειρίδιο Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας* (μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος) Μ.Ι.Ε.Τ. / Ἀθήνα 1980, τ. Α', σ. 295.

2. RUSSELL B., *Ἱστορία τῆς Δυτικῆς Φιλοσοφίας* (μτφρ. Ἄιμ. Χουρμούζιου), Ἰ. Δ. Ἀρσενίδης & Σία / Ἀθήνα, τόμ. Α', σελ. 72.

σε τὸν ἄνθρωπο στὴ διαμόρφωση μίας ἀντίληψης ποὺ τοῦ ἐπέτρεψε τὴν ἀσύδοτη καὶ ἀκατάσχετη κακοποίηση καὶ καταστροφή τοῦ φυσικοῦ του περιβάλλοντος. Ἡ κατηγορία εἶναι λογικοφανής, παραγνωρίζει ὅμως τὴν ἀλήθεια ὅτι στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπαγορεύουν τὰ βιβλικά ἢ ὅποια ἄλλα χωρία τὶς ἀνθρώπινες ἐπιλογές, ἀλλὰ συνήθως οἱ ἄνθρωποι πρῶτα κάνουν τὶς ἐπιλογές τους καὶ στὴ συνέχεια ἀναζητοῦν στήριξη γι' αὐτὲς στὴ *Βίβλο* ἢ σὲ κάποια ἄλλη αὐθεντία τοῦ παρελθόντος. Αὐτό, βεβαίως, δὲν σημαίνει ὅτι ἡ *Βίβλος* δὲν ἐπίδραε στὴ διαμόρφωση ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση προκείται γιὰ τὴν ἐπίδραση συγκεκριμένων ἐρμηνειῶν, οἱ ὁποῖες ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ποτὲ ἀπροϋπόθετες. Ἡ ἀντίληψη, γιὰ παράδειγμα, ὅτι ἀληθινὸ εἶναι μόνον ὅ,τι εἶναι ἱστορικὸ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν φόβο μήπως κάποια βιβλικά κείμενα ἀμφισβητηθοῦν ὡς μυθικά, ὁδήγησε στὴ θεώρηση πολλῶν καθαρῶς θεολογικῶν κειμένων τῆς *Βίβλου*, ὅπως π.χ. αὐτὰ ποὺ περιέχονται στὰ ἔνδεκα πρῶτα κεφάλαια τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, ὡς ἱστορικῶν καὶ γέννησε μίαν ἀνάλογη ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση. Στὸ πλαίσιο μίας τέτοιας ἐρμηνείας εἶναι ἐνδεχόμενη ἡ κατὰ γράμμα κατανόηση ὀρισμένων χωρίων καὶ ἡ ἐξαγωγή ἀνάλογων συμπερασμάτων, τὰ ὁποῖα, ἐνῶ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀνάλυση ἑνὸς βιβλικοῦ χωρίου, μπορεῖ καὶ νὰ μὴν ἔχουν -ἰδιαίτερα ὅταν τὸ χωρίο χρησιμοποιεῖται ξεκομμένο ἀπὸ τὴ συνάφειά του- ὅπωςδὴποτε βιβλικὴ βάση. Διαφορετικὴ μέθοδος ἐρμηνείας μπορεῖ νὰ ὁδηγήσει σὲ ἐντελῶς διαφορετικὰ συμπεράσματα, ἢ “ὀρθότητα” τῶν ὁποίων θὰ πρέπει καὶ πάλι νὰ ἐλεγχθεῖ μὲ βάση τὶς προϋποθέσεις ποὺ τίθενται ἀπὸ τὴ μέθοδο.

Βιβλικὴ θεώρηση τῶν σχέσεων Θεοῦ – ἀνθρώπου – κόσμου

“Ὅπως καὶ νὰ ἔχουν τὰ πράγματα, τόσο στὶς δύο διηγήσεις τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης* γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου ὅσο καὶ σὲ ἐρμηνευτικὰ τῶν διηγήσεων αὐτῶν κείμενα διάφορων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων δηλώνεται σαφέστατα ὅτι ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ περιβάλλον του κάθε ἄλλο παρὰ ὡς σχέση δυνάστη πρὸς δυναστευόμενο μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ. Στὴν πρώτη ἀφήγηση γιὰ τὴ δημιουργία, ποὺ περιέχεται στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς Γενέσεως, ὁ Θεὸς παρουσιάζεται νὰ δίνει στὸν ἄνθρωπο, μαζὶ μὲ τὴν ἐντολὴ γιὰ κυριαρχία ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὸν περιορισμὸ αὐτῆς τῆς κυριαρχίας, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν ἀπαίτηση γιὰ σεβασμὸ τῆς ζωῆς τῶν ὄντων ποὺ τίθενται στὴν ἐξουσία του (Γεν 1:29). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπεύθυνος καὶ ὑπόλογος ἀπέναντι τοῦ

Θεοῦ γιὰ τὴ σωστὴ διαχείριση τῆς φύσης. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ καταστρέφει γιὰ τὴ συντήρησή του τὴ ζωὴ, πηγὴ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

Εἰδικότερα, ἂν καὶ ἡ βιβλικὴ περιγραφή τῆς δημιουργίας χρησιμοποιεῖ τὰ ἴδια μὲ ἄλλα κείμενα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς περιβάλλοντος μοτίβα, προϋποθέτει μίαν ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκεῖνα σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό. Στὰ μυθολογικὰ κείμενα προηγεῖται τῆς κοσμογονίας μίαν θεογονία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κάθε νεότερη γενιὰ θεῶν ἐπαναστατεῖ καὶ ἀνατρέπει τὴν παλαιότερη. Γιὰ νὰ σταματήσει αὐτὸς ὁ ἀέναος πόλεμος μεταξὺ τῶν θεῶν, ἀποφασίζεται σὲ κοινὴ συνάθροιση τους νὰ δημιουργηθεῖ ἓνα ὄν πὸν θὰ ἐπιφορτιστεῖ μὲ τὴν ὑπηρεσία τῶν θεῶν, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχει τίς προϋποθέσεις νὰ γίνῃ τὸ ἴδιο θεός. Ἔτσι, ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σύμφωνα μὲ τὰ μυθολογικὰ κείμενα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου ἀναγκαστικὴ γιὰ τοὺς θεούς, καὶ ἡ ἰδέα τῆς κατ' εἰκόνα θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου στὰ κείμενα αὐτὰ προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ θεοὶ παριστάνονται ἀνθρωπόμορφοι καὶ οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦνται ὡς ὑπηρετές τους. Στὴ *Βίβλο* ὅμως ἡ ἔκφραση «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» τοῦ Γεν 1:26 δὲν ἀναφέρεται σὲ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ οὔτε σὲ ἀνταγωνιστικὰς σχέσεις μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἀλλὰ, ὅπως σαφῶς προκύπτει ἀπὸ τὴ συνέχεια τοῦ κειμένου, ἀναφέρεται στὸν ρόλο τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ καὶ περιγράφει τὴ σχέση του μὲ τὸν Θεὸ μὲ ὄρους πὸν παραπέμπουν στὶς σχέσεις πατέρα καὶ γιοῦ. Ὅπως, δηλαδή, ὁ πατέρας παραχωρεῖ στὸν γιό του τὴν παρουσία του, ἔτσι καὶ ὁ Θεός, ὡς κύριος ὅλης τῆς δημιουργίας, παραχωρεῖ στὸν ἄνθρωπο τὴν κυριαρχία πάνω σὲ ὅλα τὰ δημιουργήματα (Γεν 1:26-28). Καὶ ὅπως ὁ γιὸς εἶναι εἰκόνα τοῦ πατέρα του (πρβλ Γεν 5:3), ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ἀνάλογα συμπεράσματα προκύπτουν καὶ ἀπὸ τὸ μοτίβο τῆς πλάσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς γῆς. Ὁ ἄνθρωπος κατασκευάζεται ἀπὸ τὸ εὐτελέστερο ὑλικὸ καὶ ὀφείλει τὴν ὑπαρξὴ του ἀποκλειστικὰ στὴ ζωογόνο πνοὴ τοῦ Θεοῦ (Γεν 2:7). Ἔτσι, ἡ συμπεριφορὰ του καὶ ἡ σχέση του μὲ τὸν Θεὸ δὲν καθορίζεται ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντες, ἀλλὰ ἀπὸ τίς δικές του ἐλεύθερες ἐπιλογές. Καὶ πάλι ἡ περιγραφή παραπέμπει στὶς σχέσεις πατέρα - γιοῦ, καθὼς ὁ γιὸς ὀφείλει τὴν ὑπαρξὴ του στὸν πατέρα του, ἀλλὰ ἡ σχέση του μαζί του καθορίζεται ἀπὸ τίς δικές του ἐπιλογές. Οἱ ἀφηγήσεις τῶν ἑνδεκα πρώτων κεφαλαίων τῆς *Γενέσεως* στοχεύουν σὲ νὰ περιγράψουν παραστατικὰ αὐτὴν τὴν ἰδιότυπη σχέση μεταξὺ Θεοῦ-πατέρα καὶ ἀνθρώπου-γιοῦ.

Μὲ ἰδιαίτερα παραστατικὸ τρόπο περιγράφεται ἡ σχέση τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμον καὶ στὸν ὄγδοο Ψαλμὸ καὶ κυρίως στὴ χριστιανικὴ κα-

τανόηση και έρμηγεία του. 'Ο Ψαλμός είναι ένας ύμνος στη δόξα του Θεού και στη μεγαλοσύνη του ανθρώπου. 'Ο ψαλμωδός αρχίζει εκφράζοντας τόν θαυμασμό του για τη μεγαλοπρέπεια του Θεού (στχ 2-3) και στη συνέχεια αναφέρεται στην ιδιαίτερη αξία του ανθρώπου, ο οποίος, αν και ασήμαντος σε σχέση προς τη μεγαλειώδη δημιουργία (στχ 4-5), τοποθετήθηκε από τον δημιουργό του ως τοποτηρητής πάνω σ' αυτήν (στχ 6-9):

⁴ Κοιτώ τους ούρανοῦς, τὰ δημιουργήματά σου,
τὴ σελήνη καὶ τ' ἀστέρια, ποὺ ἔχεις στεριώσει ἐσύ:

⁵ Τί εἶν' ὁ ἄνθρωπος, ὥστε νὰ νοιάζεσαι γι' αὐτόν,
ὁ κάθε ἄνθρωπος, ὥστε νὰ τὸν φροντίζεις;

⁶ Λίγο πιὸ κάτω ἀπ' τοὺς ἄγγελους τὸν κατέταξες,
μὲ δόξα τὸν στεφάνωσες καὶ μὲ τιμή:

⁷ κυρίαρχο τὸν ἔβαλες σ' ὅ,τι τὰ χέρια σου δημιούργησαν,
τὰ πάντα ὑπέταξες κάτω ἀπ' τὴν ἐξουσία του·

⁸ τὰ πρόβατα, τὰ βόδια ὄλα,
ἀκόμα καὶ τ' ἄγρια θηριά·

⁹ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τῆς θάλασσας τὰ ψάρια,
ποὺ μέσα ἀπὸ τοὺς δρόμους τοὺς θαλάσσιους πορεύονται³.

Ἡ ιδιαίτερη αξία του ανθρώπου προκύπτει για τον ποιητή του ψαλμοῦ ἀπὸ τὴν παρατήρηση τοῦ ἑναστρου οὐρανοῦ, τὸν ὁποῖο ἀναγνωρίζει ὡς δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ λιτὴ ὅσο καὶ ἀπολύτως ξεκάθαρη δήλωση ποὺ συνοψίζει τὴν ἀναλυτικὴ περιγραφή τῆς δημιουργίας τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς *Γενέσεως* ἀποκλείει ὅποιαδήποτε διεκδίκηση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἀνθρώπου κυριαρχίας πάνω σὲ ὅτιδήποτε ὑπάρχει σὸ σῦμπαν, καθὼς τὰ πάντα ἀνήκουν σὸν Θεό (πρὸβλ *Ψαλ* 23:1-2· 103:24). Ἀποκλείει ὅμως καὶ τὴ θεώρηση ὁποιοῦδήποτε οὐράνιου σώματος ὡς θεοῦ καὶ ἐπομένως ὁποιασδήποτε ἐπίδρασής του σὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. 'Ο ἄνθρωπος, κατὰ συνέπεια, εἶναι ἀπολύτως ὑπεύθυνος γιὰ τὴς ἐπιλογές του καί, ἐφόσον εἶναι πλασμένος κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἐλάχιστα κατώτερος ἀπὸ τοὺς ἄγγελους καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Θεοῦ πάνω σὲ ὄλα τὰ δημιουργήματά του, ὀφείλει νὰ ἐνεργεῖ ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Θεός, ὡς προστάτης καὶ συντηρητὴς τοῦ σῦμπαντος.

3. Ἑλληνικὴ Βιβλικὴ Ἑταιρία, *Ψαλτήριον*, Κείμενο τῶν Ο' & Μετάφραση σὴν Νεοελληνικῇ, Ἀθήνα 2015, σελ. 65,67.

Αυτή η ιδέα του ανθρώπου ως διαχειριστή και όχι δυνάστη της φύσης περιγράφεται γλαφυρότατα στο δεύτερο κεφάλαιο της *Γενέσεως*, όπου γίνεται μία διαφορετική παρουσίαση της δημιουργίας του κόσμου. Σύμφωνα με την αφήγηση αυτή, ο Θεός τοποθετεί τον άνθρωπο σε έναν κήπο «εργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν» (Γεν 2:15). Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα μία έρμηνεία του σχετικού χωρίου από τον άγιο Συμεών τον Νέο Θεολόγο, γιατί προέρχεται από μια έποχή (1' /1α' μ.Χ. αιώνας) που απέχει δέκα σχεδόν αιώνες από την εμφάνιση του οικολογικού προβλήματος. Αναλύοντας τη σχετική έκφραση ό Συμεών, τονίζει ότι οι δύο αυτές λέξεις αποτελούν άλληλένδετες έννοιες, που αναφέρονται στα δικαιώματα αλλά και στις υποχρεώσεις του ανθρώπου άπέναντι στο περιβάλλον που ζει. Η σωστή σχέση του ανθρώπου με την κτίση και η χρησιμοποίησή της, δηλαδή τό «εργάζεσθαι», ύπονοει άπαραίτητα και τό καθήκον της περαιτέρω προσασίας και της συντήρησης της κτίσης, δηλαδή τό «φυλάσσειν». Ο άνθρωπος καλείται νά εργάζεται υπεύθυνα και νά άσκει τό παραγωγικό και δημιουργικό του έργο ως αντιπρόσωπος και οίκονόμος του Θεού, αλλά και ως έπιστάτης και φύλακας του φυσικού κόσμου.

Με ανάλογο τρόπο κατανοεί την περιγραφόμενη στον όγδοο Ψαλμό κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στη φύση και η πρώτη χριστιανική κοινότητα, όπως προκύπτει από την έρμηνεία του ψαλμού στην *Πρός Εβραίους Έπιστολή* (2:6-9). Για τον άπόστολο, ό τέλειος, σύμφωνα με τό σχέδιο του Θεού, άνθρωπος είναι ό Ίησους Χριστός και αὐτόν περιγράφει ό ψαλμωδός ως εκείνον ό οποίος για ένα χρονικό διάστημα έγινε λίγο κατώτερος από τους άγγέλους, προκειμένου νά αναδειχθεί στη συνέχεια ένδοξος κυρίαρχος όλης της κτίσης. Όμως, όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται στον στχ 9, η δόξα αυτή προϋπέθετε τον θάνατο του Ίησού, ό «θρόνος» της κυριαρχίας του ήταν ό σταυρός. Πλήθος χωρίων της *Καινής Διαθήκης* πιστοποιοϋν αυτήν την κατανόηση της κυριαρχίας του Χριστού, έπομένως και των χριστιανών, πάνω στην κτίση ως καταλλαγή, συμφιλίωση και όχι ως καταδυνάστευση. Ένας άρχαίος ύμνος της χριστιανικής κοινότητας που σώζεται στην *Πρός Κολοσσαείς Έπιστολή* αναφέρει χαρακτηριστικά:

Τά πάντα δι' αὐτοῦ ήρθαν στην ύπαρξη,
 όσα στον οϋρανό κι όσα στη γή ...
 Ό,τι ύπάρχει είναι πλασμένο δι' αὐτοῦ
 κι αὐτόν έχει σκοπό του...
 Γιατί μέσα σ' εκείνον ή θεότητα
 έστερξε όλάκερη νά κατοικήσει,

κι όλα όσα στή γῆ κι όσα στὸν οὐρανὸ
μαζί της νὰ συμφιλιώσῃ δι' αὐτοῦ,
ποὺ τὴν εἰρήνη ἔφερε
μὲ τοῦ σταυροῦ του τὸ αἷμα⁴.

Κι ὅπως ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐπισημαίνει χαρακτηριστικὰ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Κορίνθου: «Ὅταν κάποιος ἀνήκει στὸν Χριστὸ εἶναι μία καινούργια δημιουργία. Τὰ παλιὰ πέρασαν· ὅλα ἔχουν γίνει καινούργια. Κι ὅλα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεό, ποὺ μᾶς συμφιλίωσε μαζί του διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κι ἀνέθεσε σ' ἐμᾶς νὰ ὑπηρετήσουμε στὸ ἔργο τῆς συμφιλίωσης. Δηλαδή, ὁ Θεὸς ἦταν αὐτὸς ποὺ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ συμφιλίωσε τὸν κόσμον μαζί του, χωρὶς νὰ καταλογίσει στοὺς ἀνθρώπους τὰ παραπτώματά τους, κι ἐπίσης ἀνέθεσε σ' ἐμᾶς νὰ ἀναγγείλουμε τὸ γεγονός τῆς συμφιλίωσης. Ἐμεῖς ἐνεργοῦμε ὡς πρεσβευτὲς τοῦ Χριστοῦ. Μέσα ἀπὸ τὰ δικά μας λόγια εἶναι σὰν νὰ σᾶς παρακαλεῖ ὁ Θεός. Στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, λοιπόν, σᾶς παρακαλοῦμε: Συμφιλιωθεῖτε μὲ τὸν Θεό! Αὐτὸν ποὺ δὲν εἶχε γνωρίσει ἁμαρτία, τὸν φόρτωσε ὁ Θεὸς μὲ ὅλη τὴν ἁμαρτία γιὰ χάρη μας, γιὰ νὰ μπορέσουμε ἐμεῖς μέσῳ ἐκείνου νὰ βροῦμε τὴ σωτηρία κοντὰ στὸν Θεό»⁵.

Ἄρμονικὴ σχέση ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ συνεπάγεται ἄρμονικὲς σχέσεις ἀνθρώπου καὶ περιβάλλοντός του. Ἡ διάσπαση τῆς κοινωνίας μὲ τὸν Θεὸ ὅπως αὐτὴ περιγράφεται μὲ ζωηρότατες εἰκόνες στὰ ἔνδεκα πρῶτα κεφάλαια τῆς *Γενέσεως* θὰ ἔχει ὡς συνέπεια μία γενικότερη διαταραχὴ τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση, ἡ ὁποία κορυφώνεται στὴν ἀφήγηση γιὰ τὸν μεγάλο κατακλυσμὸ, μετὰ τὸν ὁποῖο αἴρεται ἡ ἀρχικὴ (Γεν 1:29) ἀπαγόρευση τῆς κρεοφαγίας (Γεν 9:2-3) ὡς πιστοποίηση τῆς διατάραξης αὐτῆς. Ἔτσι, ἡ προφητικὴ σκέψη θὰ ὀραματιστεῖ τὴ μεσσιανικὴ ἐποχὴ σὰν μία περίοδο νέας ἀποκατάστασης τῶν σχέσεων ἀνθρώπου καὶ περιβάλλοντος, ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ περιγράφεται αὐτὴ στὴν εἰκόνα τοῦ λύκου ποὺ βόσκει μαζί μὲ τὸ πρόβατο καὶ τοῦ παιδιοῦ ποὺ παίζει μὲ τίς ὀχιές:

Τότε θὰ βόσκει ὁ λύκος μὲ τὸ ἄρνι μαζί,
κι ἡ λεοπάρδαλη θὰ ξεκουράζεται μὲ τὸ κατσίκι ἀντάμα·

4. Κολ 1:16-20 [Ἑλληνικὴ Βιβλικὴ Ἐταιρεία, *Ἡ Ἁγία Γραφή (Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη)*, Μετάφραση ἀπὸ τὰ πρωτότυπα κείμενα, 1997· 2006].

5. 2Κο 5:17-21 [Ἑλληνικὴ Βιβλικὴ Ἐταιρεία, *Ἡ Ἁγία Γραφή (Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη)*, Μετάφραση ἀπὸ τὰ πρωτότυπα κείμενα, 1997· 2006].

τὸ μοσχάρι, ὁ ταῦρος καὶ τὸ λιοντάρι μαζί θὰ βόσκουν,
 κι ἓνα μικρὸ παιδί θὰ τὰ ὀδηγεῖ·
 τὸ βόδι κι ἡ ἀρκούδα θὰ βόσκουνε μαζί,
 μαζί θὰ ἔναι καὶ τὰ μικρά τους·
 καὶ τὸ λιοντάρι καὶ τὸ βόδι ἄχυρα θὰ ἔχουν γιὰ τροφή.
 Τὸ νήπιο στήν τρύπα τῆς ὀχιᾶς,
 καὶ στῶν μικρῶν τῆς τῆ φωλιά
 τὸ χέρι του θ' ἀπλώνει.
 Κανένας δὲν θὰ προξενεῖ κακὸ στὸν ἄλλο,
 οὔτε κανέναν θὰ μποροῦν νὰ ἐξολοθρέψουν
 στὸ ὄρος μου τὸ ἅγιο,
 γιὰτὶ ἡ γνώση τοῦ Κυρίου θὰ γεμίσει ὀλόκληρη τὴ γῆ,
 καθὼς σκεπάζουν τ' ἄφθονα νερὰ τὶς θάλασσες⁶.

Βιβλικὴ θεώρηση τῆς προέλευσης τοῦ κακοῦ

Τὰ παραπάνω δὲν ἀποσκοποῦν, βέβαια, στὸ νὰ δείξουν ὅτι οἱ βιβλικοὶ ἢ κά-
 ποιοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς διακατέχονται ἀπὸ οἰκολογικὲς εὐαισθησίες,
 ἀλλὰ στὸ ὅτι, θεωρούμενο τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα ὡς μία μορφή κακοῦ, μπο-
 ρεῖ νὰ ἀντιμετωπιστεῖ, ὅπως ἀντιμετωπίζεται κάθε μορφή κακοῦ ἀπὸ τὴ *Βίβλο*,
 ὡς πρόβλημα, δηλαδή, σχέσεων. Ἐπιχειρώντας ἡ *Παλαιὰ Διαθήκη* νὰ ἐξηγή-
 σει τὴν ἐμφάνιση τοῦ κακοῦ στὸν κόσμος, παραθέτει στὰ ἔνδεκα πρῶτα κεφά-
 λαια τῆς *Γενέσεως* μία σειρὰ ἀφηγήσεων, μέσα ἀπὸ τὶς ὁποῖες περιγράφεται τὸ
 σύνολο τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους καὶ
 τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ περιβάλλον του. Κοινὸ στοιχεῖο σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἀφηγή-
 σεις εἶναι ἡ διαρκὴς προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀποδευμευτεῖ ἀπὸ τὸν Δη-
 μιουργό του καὶ νὰ φτάσει σὲ ἓνα ὑψηλότερο ἐπίπεδο τοποθετώντας τὸν ἑαυτό
 του στὴ θέση τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τραγικὸ ὁμῶς τρόπο, στὸ τέλος κάθε τέτοιας προ-
 σπάθειας διαπιστώνει ὅτι βρίσκεται σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ
 βρισκόταν ὅταν ξεκίνησε. Ἡ πρώτη προσπάθεια ἀποδέσμευσης τοῦ ἀνθρώπου
 ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐπιχειρεῖται μὲ τὴν ἀπόπειρα ἀπόκτησης γνώσης. Ἀπὸ τὴν παρα-

6. Ἦσα 11:6-9 [Ἀπόδοση: *Προφητολόγιον, Τὰ Λειτουργικὰ Ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, Ἑλληνικὴ Βιβλικὴ Ἐταιρία / Ἀθήνα 2009, σ. 551].

δείσια κατάσταση, που χαρακτηριζόταν από τις αρμονικές σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους και με το περιβάλλον τους, βρίσκεται, απομακρυνόμενος ο άνθρωπος από τον Θεό, σε μία σχέση ανταγωνισμού με τον συνάνθρωπό του και νιώθει απειλημένος από τη φύση που τον περιβάλλει. Η εικόνα που χρησιμοποιεί εδώ η Βίβλος είναι πολύ χαρακτηριστική: Η πρώτη ενέργεια του ανθρώπου, μετά τη διάσπαση της σχέσης του με τον Θεό, είναι να κατασκευάσει για τον εαυτό του ροῦχα, να διαχωρίσει, δηλαδή, και να προφυλάξει τον εαυτό του από το περιβάλλον του. “Όλες οι αφηγήσεις από εκεί και πέρα δείχνουν πόσο η διάσπαση αυτή των σχέσεων προχωρεί σε βάθος. Τη διάσπαση των σχέσεων μεταξύ των συζύγων, ακολουθεί η διάσπαση των σχέσεων μεταξύ των αδελφών (ο Κάιν σκοτώνει τον Άβελ). Στην αφήγηση για τον γάμο των “υιών του θεού” με τις “θυγατέρες των ανθρώπων” βλέπει η “Βίβλος” μίαν άλλη αποτυχημένη προσπάθεια του ανθρώπου να ανεξαρτητοποιηθεί από τον Δημιουργό του με την αύξηση των βιολογικών του δυνατοτήτων, μία βελτίωση του είδους που θυμίζει έντονα τις προσπάθειες της σύγχρονης ευγονικής και γενετικής. Το τέλος της ιστορίας αυτής είναι και πάλι μία περιβαλλοντική καταστροφή, ο κατακλυσμός, που ακολουθείται από άλλη μία καταστροφή σχέσης, αυτής του πατέρα - γιού (ο Νώε καταριέται τον Χάμ). Άλλα και στην τελευταία αφήγηση της ένότητας, τη σχετική με τον πύργο της Βαβέλ, το θέμα είναι πάλι το ίδιο. Αυτή τη φορά είναι η τεχνολογική ανάπτυξη αυτή που επιτρέπει στον άνθρωπο να “φτάσει στον ουρανό”, όμως και εδώ το αποτέλεσμα είναι ανάλογο. Η ανθρώπινη κοινωνία διασπάται ολοκληρωτικά και ανοίγει έτσι ο δρόμος για τον απόλυτο ανταγωνισμό όλων προς όλους και επομένως και προς τη φύση.

Έναλλακτική θεώρηση της οικολογικής κρίσης

Υπέρομη γνώση, βιολογική βελτίωση του είδους και ανάπτυξη της τεχνολογίας χαρακτηρίζουν και τη σημερινή εποχή και από την άποψη αυτή η βιβλική παράσταση της πτωτικής πορείας του ανθρώπου, εκτός από έντυπωσιακή, θα μπορούσε να θεωρηθεί και ιδιαίτερα επίκαιρη, καθώς περιέχει μία προειδοποίηση για το σήμερα. “Όμως δεν πρόκειται γι’ αυτό, μία μεταφυσική, δηλαδή, προσέγγιση του προβλήματος, που, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, μπορεί να στηρίζεται στη Βίβλο, αλλά απέχει πολύ από το να είναι βιβλική και καταντᾶ φουνταμενταλιστική ή και ειδωλολατρική. Με βάση τη βιβλική θεώρηση-

ση του κακού, ἄρα καὶ τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, ὡς προβλήματος σχέσεων, ἢ ὁποιαδήποτε προσπάθεια ἀντιμετώπισης τῆς οἰκολογικῆς κρίσης θὰ πρέπει νὰ κινεῖται πρὸς τὴν κατεῦθυνση τῆς ἀποκατάστασης τῶν σχέσεων πού διασπάστηκαν. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι, τουλάχιστον ἀπὸ ὀρθόδοξη ἄποψη, ἡ ἀποκατάσταση αὐτὴ δὲν θεωρεῖται ὡς ἓνα ἠθικὸ πρόβλημα, ὡς μία ἐντολὴ ἀλλαγῆς στάσης, ἀλλὰ συνδέεται στενὰ μὲ τὴ θεία ἐνανθρώπιση καὶ παρουσία τοῦ Χριστοῦ στὸν κόσμον, πού δίνει στὴν κτίση τὴ δυνατότητα τοῦ ἁγιασμοῦ μέσα ἀπὸ τὸν ἐκκλησιασμό τοῦ κόσμου -τὸ μπόλιασμα, δηλαδή, στὸ θεανθρώπινο σῶμα τοῦ Χριστοῦ- καὶ τὴν ἀνάδειξη τῆς ὕλης σὲ μετοχὴ ζωῆς μέσα στὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας. Στὸν βαθμὸ πού ὁ ἄνθρωπος ὑπερβαίνει τὴ φθορὰ καὶ τὸν θάνατον, τὴ σχετικότητα τοῦ κτιστοῦ κόσμου, στὸν βαθμὸ πού ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀληθινὴ κοινωνία του μὲ τὸν Θεό, καὶ ἐπομένως μὲ τὸν συνάνθρωπό του καὶ τὸν κόσμον, ἐξαγιάζεται ὁ ἴδιος καὶ δι' αὐτοῦ ὁλόκληρη ἡ κτίση. Αὐτὴ ἡ διαφορετικὴ θεώρηση τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν κτίση, πού καθίσταται δυνατὴ μόνο μέσα ἀπὸ τὴν ὑπέρβαση τοῦ φόβου τοῦ θανάτου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ κύριος ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἀνάπτυξη σχέσεων ἀνταγωνισμοῦ, ὑπόκειται καὶ στὸ ἀσκητικὸ ἰδεῶδες πού ἡ Ὀρθοδοξία προβάλλει ὡς τὴ ριζοσπαστικότερη ἀπάντηση στὸν σύγχρονον καταναλωτικὸ τρόπο ζωῆς, μία, δηλαδή, ἀπὸ τίς κύριες αἰτίες τῆς οἰκολογικῆς κρίσης.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω καθίσταται σαφές ὅτι ἡ *Βίβλος* μπορεῖ νὰ προσφέρει, ὄχι βέβαια λύση ἀλλὰ, τουλάχιστον μία ἐναλλακτικὴ θεώρηση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος, ἢ ὁποῖα μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴν ἀναζήτηση λύσεων πού θὰ κινῶνται πέρα ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἠθικισμοὺς (ὅπως π.χ. ἀποφυγὴ τῆς χρήσης πλαστικῶν, προτροπὲς γιὰ σωστὴ διαχείριση τῶν ἀπορριμμάτων) ἢ νεοπαγανιστικὲς παραθρησκευτικὲς ὑστερίες (ὅπως λατρεία τῆς “Μεγάλης Μητέρας Γῆς”) καὶ ἄλλα παρόμοια. Ὅλα αὐτὰ βέβαια, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ *Βίβλος* δὲν θὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς μία πηγὴ χωρίων γιὰ τὴν αἰτιολόγηση καὶ στήριξη τῶν ὁποίων ἀνθρώπινων ἐπιλογῶν, ἀλλὰ θὰ προηγηθεῖ μία σοβαρὴ καὶ συνεπὴς ὡς πρὸς τὴ μέθοδο ἀνάλυση τοῦ βιβλικοῦ κειμένου μέσα στὸ ἱστορικὸ, κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ πλαίσιο πού αὐτὸ διαμορφώθηκε, ἀπὸ τὴν ὁποῖα θὰ προκύψει ἡ κατανόηση τοῦ βιβλικοῦ μηνύματος γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ὥστε νὰ γίνουν στὴ συνέχεια οἱ ἀπαραίτητες γιὰ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἀναγωγές.

Πρέπει ἐπίσης νὰ τονιστεῖ, πρὸς ἀποφυγὴ παρεξηγήσεων, ὅτι ἡ θεώρηση τῆς οἰκολογικῆς κρίσης ὡς κρίσης πρωτίστως καὶ προπάντων πνευματικῆς δὲν σημαίνει σὲ καμιά περίπτωση ὅτι αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἀτομικά, μὲ τὴν ἀλλαγὴ νοοτροπίας κάποιων ἀνθρώπων, ἢ χωρὶς τὴν ἀνάληψη συγκεκριμέ-

νων δράσεων και κυρίως χωρίς την άμεση παρέμβαση στον τρόπο παραγωγής - κατανάλωσης, στην καρδιά, δηλαδή, της αγοράς. Η διευκρίνιση αυτή είναι απαραίτητη, γιατί δεν είναι λίγοι εκείνοι οι όποιοι βλέπουν την ένασχόληση των θρησκειών με τον οικολογικό προβληματισμό με σκεπτικισμό. Ο σκεπτικισμός αυτός δεν είναι έντελως άδικαιολόγητος, αν αναλογιστεί κανείς ότι από τον ιη' μ.Χ. αιώνα και έξης, ο Διαφωτισμός γέννησε σειρά δλόκληρη κινήματων, όπως τὸ ἐργατικό, τὸ ἐθνικοαπελευθερωτικό, τὸ ἀντιπυρηνικό, τὸ φεμινιστικό, τὸ κίνημα γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ εἰρηνιστικό, κ.λπ., ἀπέναντι στὰ ὅποια οἱ θρησκείες, καὶ πολὺ περισσότερο ἡ Ὁρθοδοξία, κράτησαν στάση ἢ ὁποία μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ἀπὸ ἀρνητικὴ ἔως, στὴν καλύτερη περίπτωση, ἀδιάφορη. Ἀντίθετα, μετὴν ἐμφάνιση τοῦ οικολογικοῦ κινήματος, ἡ Ὁρθοδοξία παρουσιάστηκε νὰ τηρεῖ ὄχι μόνο μίαν ἀπλῶς θετικὴν στάση ἀπέναντι σ' αὐτό, ἀλλὰ νὰ ἀγωνίζεται νὰ τὸ ἀγκαλιάσει καί, μάλιστα, νὰ τεθεῖ ἐπικεφαλῆς. Ἔτσι, ἀρκετοὶ θεωροῦν ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ πραγματικὴ ἀλλαγὴ στάσης, ἀλλὰ, ἐπειδὴ τὸ οικολογικὸ κίνημα δὲν ἔχει προσλάβει τόσο ἔντονα ἀνατρεπτικὰ χαρακτηριστικὰ ὅπως τὰ προηγούμενα κινήματα, θεωρεῖται ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες λιγότερο ἐπικίνδυνο γιὰ τὸ σύστημα καὶ εὐκολο στὸ νὰ ποδηγετηθεῖ. Ἄλλοι ὑποστήριξαν ὅτι ὁ χαρακτηῖρας τοῦ οικολογικοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖο παρουσιάζεται ὡς ἓνα ὀλισθικὸ φαινόμενο, προσφέρει ἔδαφος γιὰ ἀνάμειξη σ' αὐτὸ τῶν θρησκειῶν, οἱ ὁποῖες ἀρέσκονται στὴν ἀντιμετώπιση τέτοιων προβλημάτων. Τέλος, δὲν ἀπουσιάζουν καὶ οἱ περισσότεροι κακόπιστες ἐρμηνεῖς, σύμφωνα μετὴν τὶς ὁποῖες, ἐπειδὴ τὸ οικολογικὸ πρόβλημα προσφέρεται γιὰ εὐκόλες βερμπαλιστικὲς ἀναλύσεις καὶ ἠθικολογίες, δίνει τὴ δυνατότητα στὴν Ἐκκλησία νὰ ἐμφανίσει ἓνα πιὸ μοντέρνο πρόσωπο, παρουσιάζοντας κάποιες λύσεις πὸν στὴν οὐσία οὔτε κοστίζουν τίποτε οὔτε τὸ πρόβλημα ἀγγίζουν.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν βαθμὸ κακοπιστίας πὸν ἐμφανίζει κάθε μία ἀπὸ τὶς παραπάνω ἀπόψεις, εἶναι ἀλήθεια ὅτι γιὰ πολλοὺς χριστιανοὺς τὸ οικολογικὸ κατανοεῖται ὡς ἓνα ἠθικὸ πρόβλημα, ἄσχετο μετὴν πολιτικὴ ἢ τὴν οἰκονομία. Ἐντούτοις, μία τέτοια θεώρηση δὲν δικαιολογεῖται οὔτε ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση πάντα ὅτι αὐτὴ δὲν διαβάζεται σὰν ἓνα ὁμορφο βιβλίον πὸν περιέχει διδακτικὲς ἱστοριοῦλες γιὰ τὸν Θεό, οὔτε ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Πολὺ συχνά, γιὰ παράδειγμα, ἀναφέρονται οἱ θεσμοὶ τοῦ “σαββατικοῦ” καὶ τοῦ “ἰωβιλαίου ἔτους” ὡς χαρακτηριστικὰ δείγματα “οἰκολογικῆς εὐαισθησίας” τῆς Βίβλου, ἐφόσον προβλέπεται ἢ κάθε 7 καὶ 50 χρόνια διακοπὴ κάθε ἀγροτικῆς καλλιέργειας, ὥστε νὰ ἀναπαυθεῖ ἡ γῆ. Προσεκτικότερη ὁμῶς ἀνάγνωση τοῦ κεφ 25 τοῦ βιβλίου τοῦ Λευιτικοῦ ὁδηγεῖ ἀβίαστα στὸ συμπέρα-

σμα ότι δὲν εἶναι οἰκολογικά τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ συντάκτη τῶν σχετικῶν διατάξεων, ἀλλὰ οἱ ὅποιες εὐεργετικὲς γιὰ τὸ περιβάλλον συνέπειες προκύπτουν ἀπὸ συγκεκριμένα οἰκονομικά μέτρα ποὺ προβλέπονται ἀπὸ τὶς διατάξεις αὐτές. Τὰ μέτρα αὐτὰ περιγράφονται πολὺ ἀναλυτικὰ στὸ συγκεκριμένο κεφάλαιο καὶ ἀφοροῦν: α) στὴν ἐπιστροφή τῆς ὑπεραξίας τῆς ἀγροτικῆς ἐργασίας κάθε 7 χρόνια στοὺς ἴδιους τοὺς ἐργάτες τῆς γῆς (Λευ. 25:6-7) καὶ β) στὴν κατάργηση τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησης σὶς ἀγοροπωλησίαις γῆς, ἡ ὁποία δὲν ἀνήκει στοὺς ἰδιοκτῆτες τῆς ἀλλὰ στὸν Θεὸ καὶ ἡ ἀξία τῆς ὁποίας ἐπομένως δὲν καθορίζεται μὲ βάση τοὺς νόμους τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς, ἀλλὰ μὲ τὰ χρόνια ποὺ ἀπομένουν μέχρι τὸ ἐπόμενο ἰωβιλαῖο ἔτος (Λευ. 25:14-16). Τέτοιαις διατάξεις ὀδηγοῦν στὴ ριζικὴ ἀνατροπὴ ὁλόκληρου τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖ τὸ γιατί δὲν ὑπάρχει οὔτε μία μαρτυρία ὅτι οἱ θεσμοὶ τοῦ σαββατικοῦ καὶ τοῦ ἰωβιλαίου ἔτους ἐφαρμόστηκαν ποτὲ στὴν πράξη.

Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση κινεῖται καὶ ὁ ἅγιος Συμεών, ὁ ὁποῖος ἀναφέρθηκε καὶ παραπάνω. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι τὸ κατεξοχὴν πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ὄχι ἀληθινὴ σχέση του μὲ τὸν Θεό, προχωρεῖ στὸ ἔργο του *Κατηχήσεις* σὲ ριζοσπαστικότερες θέσεις, ποὺ φτάνουν μέχρι τὴ θεώρηση τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ὡς πηγῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος καὶ πόνου τῶν ἀνθρώπων καί, κατὰ συνέπεια, ἀσυμβίβαστου μὲ τὴ χριστιανικὴ πίστη: «...Τὰ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ πράγματά τε καὶ χρήματα κοινὰ τῶν πάντων ἐστίν, ὡσπερ τὸ φῶς καὶ ὁ ἀήρ οὗτος ὃν ἀναπνεύομεν, καὶ αὐτὴ ἡ βοσκὴ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἐν τε τοῖς πεδίοις ἐν τε τοῖς ὄρεσι. Πᾶσι μὲν οὖν τὰ πάντα κοινὰ τῇ χρῆσει μόνῃ τῆς ἀπολαύσεως καθεστήκασιν, κατὰ δεσποτείαν δὲ οὐδενός· ἡ δὲ πλεονεξία, ὡσπερ τύραννος εἰσελθοῦσα τῷ βίῳ, τὰ κοινῶς τοῖς πᾶσιν ὑπὸ τοῦ Δεσπότητος δοθέντα ἄλλοθεν ἄλλως ὑπὸ τῶν αὐτῆς δούλων καὶ ὑπηρετῶν κατεμερίσατο, φραγμοῖς περικλείσασα καὶ πύργοις καὶ μοχλοῖς καὶ θύραις κατασφαλισαμένη, πάντας ἄλλους ἀνθρώπους τῆς ἀπολαύσεως τῶν τοῦ Δεσπότητος ἀγαθῶν ἀπεστέρησε, δεσπότης εἶναι τούτων ἢ ἀναιδῆς λέγουσα καὶ μηδένα ἀδικεῖν τῶν ἀπάντων φιλονεικοῦσα. Οἱ δὲ ὑπηρεταὶ καὶ δούλοι τῆς τυράννου ταύτης, κατὰ διαδοχὴν ἕκαστος αὐτῶν οὐ δεσπότης τῶν ἀποκειμένων πραγμάτων καὶ χρημάτων, ἀλλὰ πονηρός τις δούλος καὶ φύλαξ γίνεται. Πῶς οὖν, εἰ ἐκ τῶν τοιοῦτων χρημάτων ἢ φόβῳ τῶν ἀπειλουμένων τιμωριῶν ἢ ἐλπίδι τοῦ ἕκαστονταπλασίονα λήψεσθαι ἢ συμφοραῖς ἀνθρώπων ἐπικαμφθέντες, ὀλίγα τινὰ ἢ καὶ πάντα ἐξενεγκόντες, τοῖς ἐν στενοχωρίᾳ καὶ ὑστερήσει μέχρι τότε παρεωραμένοις δώσουσιν, ἐλεήμονες λογισθήσονται, ἢ ὡς Χριστὸν θρέψαντες ἢ ὡς ποιήσαντες ἔργον μισθοῦ ἄξιον; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ὡς ἐγὼ φημί, καὶ μετάνοιαν

χρεωστοῦσι μέχρι θανάτου, ὑπὲρ ὧν ἐπὶ χρόνους ταῦτα κατέσχον καὶ τοὺς ἀδελφούς τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἀπεστέρησαν ... Ὑπέθετο ἡμῖν ὁ διάβολος τὰ εἰς κοινὴν προτεθέντα χρεῖαν ἰδιοποιήσασθαι καὶ ἀποθησαυρίσαι αὐτά, ὅπως διὰ τῆς πλεονεξίας ταύτης δύο ἡμῖν ἐγκλήματα περιάρψῃ καὶ τῆς αἰωνίου τιμωρίας καὶ κατακρίσεως ὑπαιτίους ποιήσῃ, ἔν μὲν τὸ τῆς ἀνελεημοσύνης, ἕτερον δὲ τῆς ἐπὶ τὰ ἀποκείμενα χρήματα καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίδος. Ὁ γὰρ ἀποκείμενα χρήματα ἔχων ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζειν οὐ δύναται· καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν εἶπεν· Ὅπου, φησὶν, ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδιά ὑμῶν ἔσται. Ὁ οὖν μεταδιδούς τοῖς πάσιν ἐκ τῶν ἀποκειμένων αὐτῷ χρημάτων, μισθὸν ὑπὲρ αὐτῶν οὐ χρεωστεῖται λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ ὑπόδικος μᾶλλον ἔστι τῆς ἕως τότε ἀδίκου ἀποστερήσεως· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπεύθυνος τῶν κατὰ καιροῦς λιμῶ καὶ δίψῃ τὸν βίον ἀπολειπόντων, οὓς αὐτὸς τότε δυνάμενος θρέψαι οὐκ ἔθρεψε, κατορούξας τὰ τῶν πενήτων καὶ ἐάσας αὐτοὺς τῷ κρύει καὶ τῷ λιμῷ βιαιῶς ἀποθανεῖν, ὡς φονεὺς τοσοῦτων ἀποδειχθεῖς, ὅσους θρέψαι ἠδύνατο»⁷.

Ἄπο τὰ παραπάνω καθίσταται σαφὲς ὅτι χωρὶς τὴν ἀνάληψη συγκεκριμένης δράσης πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ριζικῆς ἀλλαγῆς τῶν ὑφιστάμενων κοινωνικῶν δομῶν καὶ χωρὶς συστηματικὴ μελέτη καὶ ἐπεξεργασία κάποιας ἐναλλακτικῆς πρότασης γιὰ τὴν Οἰκονομία πού θὰ ἀντικαταστήσει τὴν ἰσχύουσα Οἰκονομία τῆς Ἀγορᾶς, ὅποιαδήποτε συζήτηση γιὰ τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα θὰ κινεῖται στὸ ἐπίπεδο τῆς θεωρητικῆς ἐνασχόλησης.

---

7. Λόγος Θ': 171-176 [βλ. http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/symeon_katihiseis.html, ὅπου ἀναδημοσιεύεται τὸ σχετικὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῆς σειρᾶς Sources Chrétiennes].